

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات عرب

پایان نامه جهت اخذ درجه‌ی دکترای رشته‌ی زبان و ادبیات عرب

عنوان پایان نامه:

**هنجارگریزی معنایی در شعر معاصر ایران و عراق بر مبنای الگوی "لیج"
(نقد و بررسی سرودهای شاعران نیمه‌ی دوم قرن بیستم)**

استاد راهنما:

دکتر علی سلیمی

استادان مشاور:

دکتر تورج زینیوند

و

دکتر سوسن جبری

نگارش:

رضا کیانی

تشکر

نخست از لطف پروردگار که همواره یاریگر من بوده سپاسگزارم. سپس بر خود لازم میدانم قدردان همهی بزرگوارانی باشم که مرا در انجام این پژوهش یاری رساندند. در فراهم‌آوردن این اثر، بیش از هر کس مدیون استاد فرزانه و صاحب‌نظر، جناب آقای دکتر علی سلیمی هستم. از او بینهایت سپاسگزارم که الفبای علاقه به نگاشتن کارهای پژوهشی را از همان آغاز دوران کارشناسی ارشد به من آموختند؛ اگرچه نیک میدانم این سپاسگزاری حق ایشان را ادا نمیکند. از استاد دانشورم جناب آقای دکتر تورج زینیوند که رهنمودهای عالمانه‌اش گره از کارم گشود، کمال تشکر را دارم و حُسن نظر ایشان را دربارهی این پژوهش ارج مینهم. از سرکار خانم دکتر سوسن جبری که بازخوانی هوشمندانه‌ی متن این اثر، تنها بخشی از الطاف ایشان است، صمیمانه قدردانی مینمایم. بیتردید، قلمفرسایی من در این پژوهش اگر مطلوب نظر صاحب - نظران واقع گردد، به یمن تلمذ در محضر این فاضلان نیکاندیش بوده و چنانچه بیمایه بنماید، از قصور بنده نشأت گرفته است.

در پایان، به روح پدر بزرگوارم درود میفرستم که حسرت دوباره بوسیدن دستان پینه‌بسته‌اش، همچنان بر دل من بیقراری میکند. از مادر عزیزتر از جانم سپاسگزارم که در زمستان یخزده‌ی نامالیمات، همواره با نیایشهایش به هستی من امید بخشید تا مرا به سرمزل بهار دانش برساند. قدردان پشتیبانیهای همسر مهربان و ژرفاندیشم خانم مهندس زهرا کرمی نیز هستم که هر وقت میگفت: «بر خدا توکل کن»، تمام نگرانیهایم به یکباره رنگ میبخت. از فرزند دلبندم علی نیز عذر میخواهم که در این مدت، کوتاهیهای مرا در لابه‌لای قلب کوچک خود پنهان نمود و هرگز دم به شکوه نگشود.

چکیده:

"جفری لیچ"، زبانشناس معروف معاصر، در بحث ابزارهای مؤثر در شعر آفرینی شاعران امروز، به طبقه‌بندی شگردهای هنجارگریزی یا قاعده‌گامی پرداخته و آن را در هشت گونه‌ی مختلف «آوایی»، «زمانی»، «سبکی»، «گویی»، «معنایی»، «نحوی»، «نوشتاری» و «واژگانی» مورد تحلیل و ارزیابی قرار داده است.

در این میان، شعر معاصر ایران و عراق با زبان خاص خود، هویتش را در گریز از عادت‌هایی میداند که از گذشته تاکنون بر تخیلات شاعرانه سایه افکنده؛ به‌گونه‌ایکه، تجربه‌های نامتعارف شاعران این دو سرزمین در حوزه‌های مختلف شعری و دگرگونی‌هایی که در جنبه‌های آن پدید آورده‌اند، به سروده‌هایشان تازگی خاصی بخشیده است. در رهگذر چنین تحولاتی، گونه‌های مختلف هنجارگریزی که در الگوی زبانشناسی "لیچ" مطرح شده، از مؤثرترین شیوه‌هایی است که با تعمیم آن به شعر معاصر ایران و عراق، برجستگی زبان شاعران این دو سرزمین را، بیش از پیش نمودار میسازد.

آنچه که در این پژوهش به‌عنوان سرآغازی برای ورود به بحث اصلی به آن خواهیم پرداخت، نگاهی است به تعاریف و برداشتهای "لیچ" از انواع هنجارگریزی و تطبیق الگوی مورد نظر وی با نمونه‌هایی از اشعار معاصر ایران و عراق. در بخش اصلی تحقیق - که بیشترین حجم کار را به خود اختصاص داده -، با تمرکز بر موضوع هنجارگریزی معنایی در سروده‌های شاعران سرآمدی همچون «مهدی اخوان‌ثالث»، «سهراب سپهری»، «قیصر امینپور»، «بلند الحیدری»، «عبدالوهاب البیاتی» و «سعدی یوسف» - که حیات یا مرگ آنان در نیمه‌ی دوم قرن بیستم رقم خورده -، به نقد و بررسی موضوعات زیر میپردازیم:

- چرخش هدفمند سنت در امتداد خیال شاعران و انحراف ناگهانی آن از مسیر باورهای محتوم مخاطبان.

- شیوه‌های نوین و تحولاتی تصویرپردازی‌های شاعرانه.

- تلفیق دیگرگونه و غیر عادی واژگان همنشین در پوشش ترکیبات اضافی و وصفی نوین.

- تحوّل بنیادین در کاربرد متعارف رنگها و چرخش معنایی آنها در ساخته‌های جدید.

- آمیزش گونه‌های ناهمگون و پیوندهای تازه میان مفاهیم متناقض‌نما.

- یگانگی حواس پنجگانه با یکدیگر و نسبت دادن عملکرد یک حس به حس دیگر.

چشم انداز کلی این پژوهش نشان می‌دهد که شاعران معاصر ایران و عراق کوشیده‌اند با به‌کارگیری آرایه‌های تصویری نامتعارف و کاربردهای ترکیبی نامعمول، غبار عادت از کلام عادی بزدايند و ساحت شعر را از آفرینش‌های دیگرگونه سرشار سازند. باید اذعان نمود که هنجارگریزی‌های کاربردی شاعران معاصر این دو سرزمین، اغلب از ویژگی‌های مشابهی برخوردار است که با تکیه بر مکتب ادبیات تطبیقی آمریکایی، در حوزه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی قابل نقد و بررسی است.

ذکر این نکته ضروری مینماید که رویکرد هنجارگریزانه‌ی شاعران معاصر ایران و عراق، همواره مثبت ارزیابی نمیشود و گاه با کاستیهایی نیز همراه بوده است. بخشی از این کاستیها، در کیفیت برخورد شاعرانی است که به جای توجه به توانش ادبی زبان، تنها به جبهه‌گیری آن در برابر بیان گذشتگان نظر داشته‌اند به عبارت دیگر، آنان به جای اینکه از توانایی زبان در جهت تعالی شعر خود بهره گیرند، از آن به‌عنوان ابزاری برای مقابله با هنجارهای گذشته، سود بردانند افزون براین، افراط در چینش جدولی واژگان و برهم زدن نظام خانوادگی کلمات، از جمله آسیب‌هایی است که جزئی از عادت‌های غالب برخی از این شاعران شده و حوزه‌ی معنایی زبان را تا حدودی متضرر نموده است.

کلید واژه‌ها: ادبیات تطبیقی، شعر معاصر، هنجارگریزی معنایی، الگوی لیچ.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار.....
۳	فصل اول: کلیات تحقیق.....
۴	۱-۱- شرح و بیان مسأله [= تعریف موضوع].....
۶	۲-۱- پیشینهی موضوع.....
۹	۳-۱- اهداف پژوهش.....
۱۰	۴-۱- اهمیت، ارزش و کاربرد نتایج.....
۱۰	۵-۱- فرضیهها یا سؤالهای تحقیق.....
۱۰	۶-۱- روش تحقیق.....
۱۱	فصل دوم: زبان معیار و فرایند هنجارگریزی از دیدگاه "لیج" (مبانی نظری پژوهش).....
۱۲	مروری بر شیوههای هنجارگریزی در شعر معاصر.....
۱۲	مقدمه.....
۱۳	۱-۲- رفتار فراهنجار و روند عدول از خودکاری زبان.....
۱۵	۲-۲- گونههای هنجارگریزی از نگاه "لیج".....
۱۵	۱-۳-۲- هنجارگریزی نوشتاری.....
۱۶	۱-۳-۲- ۱- از همگیختن حروف یک واژه [= تفتیت].....
۱۷	۱-۳-۲- ۲- تکرار پیدرپی یک واژه [= تکریر].....
۱۷	۱-۳-۲- ۳- نقطه گذاری در شعر [= تنقیط].....
۱۸	۱-۳-۲- ۴- دو زبانگی شعر [= مُلَمَّع سِرایِی نوین].....
۱۸	۱-۳-۲- ۵- قاب بندی شعر [= تأطیر].....
۱۹	۲-۳-۲- هنجارگریزی آوایی.....
۱۹	۱-۲-۳-۲- ساکن کردن حروف متحرک.....
۲۰	۲-۲-۳-۲- مشدّد کردن حروف بدون تشدید.....
۲۰	۳-۳-۲- هنجارگریزی گویشی.....
۲۱	۴-۳-۲- هنجارگریزی سبکی.....
۲۴	۵-۳-۲- هنجارگریزی نحوی.....

۲۶[=باستانگرایی].....	۶_۳_۲_هنجار‌گزینی زمانی
۲۷	۷_۳_۲_هنجار‌گزینی واژگانی
۲۹	۸_۳_۲_هنجار‌گزینی معنایی
۳۱	خلاصه
۳۳	منابع
۳۵	فصل سوم: نگاهی به شعر معاصر ایران و عراق در قرن بیستم
۳۶	چشم‌اندازهای شعر معاصر ایران و عراق در قرن بیستم
۳۶	مقدمه
۳۸	۱_۳_نوآوری در حوزه‌ی زبان
۴۰	۲_۳_نوآوری در شکل و ساختار
۴۴	۳_۳_نوآوری در صورّ خیال
۴۶	۴_۳_نوآوری در معنا و محتوا
۴۹	۵_۳_تمهیدات سبک‌ساز در شعر معاصر ایران و عراق
۵۱	۶_۳_شاعران مورد مطالعه در این پژوهش
۵۱	۱_۶_۳_ مهدی اخوانثالث
۵۱	۲_۶_۳_ سهراب سپهری
۵۲	۳_۶_۳_ قیصر امینپور
۵۲	۴_۶_۳_ بلند الحیدری
۵۳	۵_۶_۳_ عبدالوهاب الیاتی
۵۳	۶_۶_۳_ سعدی یوسف
۵۴	خلاصه
۵۵	منابع
۵۶	فصل چهارم: نگاهی به شیوه‌های هنجار‌گزینی معنایی در شعر معاصر ایران و عراق
۵۷	بخش اول: هنجار‌گزینی معنایی بر مبنای تحوّل در کاربرد سنتها
۵۷	مقدمه
۵۸	۱_۴_ اسطوره‌گرایی و الگوهای کهن در بافت شعر معاصر
۵۹	۲_۴_ موتیفهای آشنایزدا در کاربرد شخصیت‌های اسطوره‌های

۶۰	۱-۲-۴- سزیف؛ چهره‌هایی انقلابی، اما ناکام در عرصه‌ی زندگی سیاسی امروز.....
۶۴	۲-۲-۴- زرتشت؛ سفیر رهایی انسان معاصر از رنجهای سیاسی.....
۶۷	۳-۲-۴- بودا؛ مسؤولی ناتوان در امور سیاسی یا مطلوبی رؤیایی در امور دینی.....
۶۹	۴-۲-۴- اسکندر؛ مبارزی عادل یا رهبری ناتوان.....
۷۱	۳-۴- نمادگرایی و بیان سمبولیک در بافت شعر معاصر ایران و عراق.....
۷۳	۴-۴- موتیفهای آشنایزدا در کاربرد نمادها.....
۷۷	۱-۴-۴- جنگل.....
۷۹	۲-۴-۴- برف.....
۸۰	۳-۴-۴- باد.....
۸۴	۴-۴-۴- پنجره.....
۸۶	۵-۴-۴- جغد.....
۸۷	۶-۴-۴- زمستان.....
۸۸	۷-۴-۴- شب.....
۹۲	۸-۴-۴- موریانه.....
۹۴	خلاصه.....
۹۵	منابع.....
۹۷	بخش دوم: هنجارگرایی معنایی بر گسترهی تصویرپردازیهای شاعرانه.....
۹۷	مقدمه.....
۹۸	۱-۴- نوآوری در تصاویر خیالانگیز شعر معاصر.....
۱۰۰	۲-۴- آشنایزدایی از خوشه‌های تصویری شعر معاصر ایران و عراق.....
۱۰۳	۱-۲-۴- آشنایزدایی از مقیاسهای سنجش در کالبد تصاویر نوین.....
۱۰۵	۲-۲-۴- توصیف زمان با صفات مکانی.....
۱۰۷	۳-۲-۴- جابه‌جاییهای هدفمند و نامأنوس در تصاویر شاعرانه.....
۱۰۹	۴-۲-۴- کاربردهای نامعمول در ساختهای تصویری.....
۱۱۳	۵-۲-۴- گریز از یافته‌های بصری و اعتماد بر انگاره‌های ذهنی.....
۱۱۵	۶-۲-۴- توصیفهای دیگرگون از عناصر طبیعت.....
۱۲۰	خلاصه.....

۱۲۱	منابع.....
۱۲۲	بخش سوم: هنجار‌گزینی معنایی در حوزه‌ی ترکیب‌پذیری واژگانی.....
۱۲۲	مقدمه.....
۱۲۴	۱-۴. توانش زبانی شاعران معاصر در ساختهای ترکیبی نوین.....
۱۲۵	۲-۴. هنجار‌گزینی در ساختهای ترکیبی شاعران امروز ایران و عراق.....
۱۲۶	۱-۲-۴. ترکیب‌پذیری نامتعارف واژه‌ی «خوشه» با دیگر واژه‌ها.....
۱۲۷	۲-۲-۴. تلفیق نامعمول واژه‌ی «فراموشی» با واژه‌های دیگر.....
۱۲۹	۳-۲-۴. تسخیر قلمروهای متناقض در ترکیبات اضافی.....
۱۳۰	۴-۲-۴. پیوند واژگان خاص ریاضی با زبان احساس شاعر.....
۱۳۲	۵-۲-۴. هم‌آیی نامتعارف واژه‌ی «قطره» با دیگر واژه‌ها.....
۱۳۳	۶-۲-۴. تجسم «نور» در ترکیب‌های نامعمول.....
۱۳۳	۷-۲-۴. انتساب نامأنوس واژه‌ی «رقص» به پدیده‌های دور از ذهن.....
۱۳۵	۸-۲-۴. هم‌نشینی ترکیب بدیع «صدای هوش» با واژگان «گیاه» و «شاخه».....
۱۳۶	۹-۲-۴. ترکیب‌پذیری واژگان «لبخند» و «اندوه» با صفت «بخزده».....
۱۳۷	۱۰-۲-۴. ترکیب‌پذیری واژگان «آهنگ» و «سکوت» با صفت «مه‌آلود».....
۱۳۷	۱۱-۲-۴. بازیافت واژه‌ی «مغول» در ساختار ترکیبات و عبارات جدید.....
۱۳۹	۱۲-۲-۴. «یأس» موصوفی انتزاعی با صفت‌های رنگی.....
۱۴۰	۱۳-۲-۴. نگاهی تطبیقی به چند ترکیب ناآشنای دیگر.....
۱۴۳	خلاصه.....
۱۴۴	منابع.....
۱۴۶	بخش چهارم: چرخش‌های معنایی در گونه‌های رنگ.....
۱۴۶	مقدمه.....
۱۴۷	۱-۴. هنجار‌گزینی در نماد رنگها؛ توصیف یا تعبیر؟.....
۱۴۹	۲-۴. هنجار‌گزینی در کاربرد مفاهیم ذهنی و عینی رنگناپذیر.....
۱۵۱	۱-۲-۴. سعادت.....
۱۵۲	۲-۲-۴. مرگ.....
۱۵۴	۳-۲-۴. خواب و رؤیا.....

۱۵۷	۴_۲_۴_ خنده
۱۵۹	۵_۲_۴_ شب و روز
۱۶۱	۶_۲_۴_ سایه
۱۶۲	۷_۲_۴_ عطر
۱۶۴	۸_۲_۴_ نبض
۱۶۵	۹_۲_۴_ اتفاق یا حادثه
۱۶۶	خلاصه
۱۶۸	منابع
۱۷۰	بخش پنجم: هنجارگریزی معنایی از منظر ناسازواریهای هنری
۱۷۰	مقدمه
۱۷۱	۱_۴_ متناقضنمایی یا تصویر پارادوکسی
۱۷۲	۲_۴_ پیشینهی متناقضنمایی در ادبیات کهن فارسی و عربی
۱۷۴	۳_۴_ کارکرد هنری متناقضنمایی در آشنایزدایی معنایی از شعر معاصر
۱۷۵	۴_۴_ بُنمایه‌های مشترک متناقضنمایی در شعر معاصر ایران و عراق
۱۷۶	۱_۴_۴_ آزادی و آزادگی با اسارت و بندگی
۱۷۸	۲_۴_۴_ آسمان با گودی و ژرفی
۱۷۹	۳_۴_۴_ جامه و لباس با برهنگی
۱۸۰	۴_۴_۴_ خورشید و نور با تاریکی
۱۸۳	۵_۴_۴_ دوزخ با سردی
۱۸۴	۶_۴_۴_ رقص و شادی با گریه و ماتم
۱۸۸	۷_۴_۴_ شاه با درویش
۱۸۹	۸_۴_۴_ فریاد با خاموشی
۱۹۱	خلاصه
۱۹۲	منابع
۱۹۴	بخش ششم: هنجارگریزی معنایی با استفاده از آمیزش حواس پنجگانه
۱۹۴	مقدمه
۱۹۵	۱_۴_ نگاهی کوتاه به اصطلاح حسّامیزی

۱۹۶	۲-۴. پیشنهادی حسّامیزی در ادبیّات کهن فارسی و عربی.....
۱۹۹	۳-۴. وجوه مشترک حسّامیزی در شعر معاصر ایران و عراق.....
۲۰۰	۱-۳-۴. ترکیب دو حسّ چشایی و شنیداری.....
۲۰۱	۲-۳-۴. ترکیب دو حسّ بویایی و شنیداری.....
۲۰۳	۳-۳-۴. ترکیب دو حسّ بساوایی و شنیداری.....
۲۰۵	۴-۳-۴. ترکیب بینایی و چشایی.....
۲۰۹	۵-۳-۴. ترکیب بینایی و بویایی.....
۲۱۱	۶-۳-۴. ترکیب شنوایی و بینایی.....
۲۱۹	۷-۳-۴. اسناد «بو» به امور انتزاعی.....
۲۲۰	خلاصه.....
۲۲۲	منابع.....
۲۲۴	فصل پنجم: نقدی بر شعر معاصر ایران و عراق در حوزه‌ی معنایی زبان.....
۲۲۵	درآمدی بر آسیب‌شناسی شعر معاصر ایران و عراق در حوزه‌ی معنایی زبان.....
۲۲۵	مقدمه.....
۲۲۷	۱-۵. نظام زبانی.....
۲۲۸	۲-۵. فرم ذهنی.....
۲۲۹	۳-۵. شیوه‌ی تصویرپردازی.....
۲۳۰	۴-۵. آسیب‌شناسی شعر معاصر ایران و عراق.....
۲۳۱	۱-۴-۵. چینه‌های جدولی و برهم خوردن نظام خانوادگی واژگان.....
۲۳۳	۲-۴-۵. کاربرد واژگان بیرمق گذشته در ساختار معنایی زبان.....
۲۳۶	۳-۴-۵. کلیشه‌سازی در محور همشینی زبان.....
۲۴۰	۴-۴-۵. تصویرهای کهن در شعر نو.....
۲۴۲	۵-۴-۵. جمود ذهنی در موقعیت‌های آرکائیک.....
۲۴۵	خلاصه.....
۲۴۷	منابع.....
۲۴۹	نتیجه‌گیری کلی.....
۲۵۲	منابع و مآخذ.....

پیشگفتار

طرح اولی‌هی این اثر بر مبنای انگاره‌هایی به‌دست آمد که پس از مطالعه‌ی دیدگاه‌های "جفری لیچ"، از گونه‌های هنجارگریزی شعر معاصر، در ذهن من شکل گرفت. با الگوپذیری از دیدگاه‌های این زبان‌شناس انگلیسی، در آغاز به تألیف دو مقاله با عناوین «معناآفرینی در شعر با استفاده از هنجارگریزی‌های زبانی» و «الانزیاح الکتیابی فی الشعر العربی المعاصر» در حوزه‌ی ادبیات عرب پرداختم. از آنجاکه عمده پژوهش‌های من در محور مقایسه‌ی سبکی یا محتوایی آثار شاعران برجسته‌ی ایرانی با برخی از شاعران جهان عرب نگاشته شده، پس از یادداشت‌برداری بخشی از سروده‌های معاصر ایران و عراق، موضوع هنجارگریزی را به حوزه‌ی ادبیات تطبیقی سوق دادم و پس از نگاشتن دو مقاله با عناوین «الانزیاح ودلالاته الخیالیة فی شعر مهدی اخوانثالث و سعدي يوسف» و «تراسل الحواس من التشکیل إلى التخییل فی شعر سهراب سبهری و عبدالوهاب البیاتی»، در یافتن که ابعاد کلی کار، بسیار گسترده‌تر از حوصله‌ی مقاله است و میتوان آن را تا سطح تألیف یک اثر کلان، وسعت بخشید. پس از طرح موضوعی با عنوان «بررسی تطبیقی گونه‌های هنجارگریزی در شعر معاصر ایران و عراق بر مبنای الگوی "لیچ"» در محضر استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر علی سلیمی، با پیشنهاد بهجای ایشان، دامنهی کار را محدودتر نمودم و با اتفاق نظر بر اینکه از میان انواع قاعده‌کاهی‌های مطرح‌شده در الگوی "لیچ"، تنها هنجارگریزی معنایی و از بین شاعران متعدد ایران و عراق، سروده‌های شش تن از سرآمدان نیمه‌ی دوم قرن بیستم این دو سرزمین مورد نقد و بررسی واقع شود، مسأله شکل جدی‌تری یافت و به سامان‌رساندن این پژوهش مهم بر من محول گردید.

شیوه‌ی کار در این پژوهش بدین ترتیب است: ابتدا به مطالعه‌ی گسترده در باب هنجارگریزی و ماهیت آن پرداختم. در اینباره با مراجعه به کتاب «رویکردی زبان‌شناختی به شعر انگلیسی» از "جفری لیچ"، دیدگاه‌های وی را درباره‌ی گونه‌های مختلف هنجارگریزی از نظر گذراندم. پس از آن به مطالعه‌ی آثار متعددی از شاعران قرن بیستم ایران و عراق پرداختم تا پیش از ورود به موضوع هنجارگریزی معنایی، عادت‌شکنی شاعران این دو سرزمین را به‌شکل مختصر در لایه - های «آوایی»، «زمانی»، «سبکی»، «گویی»، «نحوی»، «نوشته‌ی» و «واژگانی» مورد تجزیه و تحلیل قرار داده باشم. در ادامه، با تمرکز بر بحث اصلی این پژوهش، مطالعه‌ی شیوه‌های هنجارگریزی معنایی را در سروده‌های شاعران ایرانی و عراقی نیمه‌ی دوم قرن بیستم، در پیش گرفتیم. در میدان بررسی هنجارگریزی معنایی، تنها شعر شش شاعر این دو کشور؛ یعنی مهدی اخوانثالث، سهراب سپهری، قیصرامینپور، بلندالحیدری، عبدالوهاب البیاتی و سعدي يوسف مورد بررسی قرار گرفت و هرآنچه خواهد آمد براساس داوری بر روی اشعار آنها صورت پذیرفته است. ملاک این گزینش، کشف شباهتهایی بود که در بررسی سبکی و محتوای آنان به‌دست آمد. بر این اساس، حاصل این پژوهش در پنج فصل زیر تنظیم شده است:

فصل اول با عنوان «کلیات تحقیق»، به شرح و بیان مسأله، پیشینه‌ی موضوع، اهداف پژوهش، اهمیت، ارزش و کاربرد نتایج، فرضیه‌ها یا سؤال‌های مورد نظر و روش تحقیق می‌پردازد.

فصل دوم با عنوان «زبان معیار و فرایند هنجارگریزی از دیدگاه لیچ»، ضمن تشریح مبانی نظری الگوی لیچ از انواع هنجارگریزی، به تطبیق آن با نمونه‌هایی از شعر معاصر ایران و عراق می‌پردازد.

فصل سوم با عنوان «چشم‌اندازهای شعر معاصر ایران و عراق در قرن بیستم»، با نگاهی کلی به گونه‌های نوآوری شعر معاصر در حوزه‌های چهارگانه‌ی «زبان»، «شکل و ساختار»، «صوّر خیال» و «معنا و محتوا»، به شناسایی تمهیداتی می‌پردازد که به تازگی زبان شاعران این دو سرزمین منجر گشته است.

فصل چهارم با عنوان «نگاهی به شیوه‌های هنجارگریزی معنایی در شعر معاصر ایران و عراق» به بررسی موضوعات زیر اختصاص دارد:

۱- تحوّل در کاربرد سنتها.

۲- تصویرپردازیهای شاعرانه.

۳- ترکیب‌پذیریهای واژگانی.

۴- چرخش معنایی رنگها.

۵- ناسازواریهای هنری.

۶- آمیزش حواس پنجگانه.

فصل پنجم با عنوان «نقدی بر شعر معاصر ایران و عراق در حوزهی معنایی زبان» با بررسی گزیده‌های از سرودهای شاعران معاصر ایران و عراق، برخی از مسائل مربوط به بحث آسایشناسی در حوزهی معنایی زبان را در سه محور «نظام زبانی»، «فرم ذهنی» و «شیوهی تصویرپردازی» مورد نقد و بررسی قرار میدهد.

رضا کیانی، بهمن ۱۳۹۲

فصل اوّل

کلیّات تحقیق

کلیّات تحقیق

- ۱-۱. شرح و بیان مسأله (تعریف موضوع)
- ۲-۱. پیشینه موضوع
- ۳-۱. اهداف پژوهش
- ۴-۱. اهمیت، ارزش و کاربرد نتایج
- ۵-۱. فرضیهها یا سؤالهای تحقیق
- ۶-۱. روش تحقیق

۱-۱- شرح و بیان مسأله (تعریف موضوع)

- زبان در معنای معمول خود، ابزاری است برای ایجاد ارتباط بین مردم که بر مبنای هنجارهای مرسوم و تعیین‌شده به کار گرفته می‌شود. واژگان، ترکیبات و به‌طور کلی بخش‌هایی از عناصر زبان بر اثر کاربرد روزمره، تکراری و متروک می‌شوند و عباری از کهنگی بر پیکره‌ی آنها فرو مینشیند. بدیهی است که چنین زبانی نمیتواند عواطف و احساسات مخاطب را برانگیزد و تنها به‌عنوان ابزاری مؤثر در جهت انتقال پیام، مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. در این حال، شاعران با گریز از اصول متعارفی که بر زبان معیار سلطه افکنده، روح تازه‌ی در کالبد واژگان میدهند؛ به‌گونه‌ای که زبان با تمام ظرفیتهای موجود در خود، به عرصه‌ای مبدل میگردد که شاعران در گستره‌ی آن به واژه‌جویی، مضمونیایی و تصویر آفرینی می‌پردازند و با تمهیدات تازه‌ای که در روند کاربردِ آن انجام میدهند، در برجسته‌سازی کلام، نق‌ش‌آفرینی مینمایند.
- برایناساس، اگر زبان هنجار را همان زبان رسمی و معیاری بدانیم که برای ایجاد ارتباط عادی بین مردم به کار میرود، هرگونه تغییر و تحوّل که آن را به مسیر دیگری غیر از قواعد حاکم بر زبان معیار سوق دهد، هنجارگریزی به شمار می‌آوریم.
- در این زمینه، "جفری لیچ"^۱ زبانشناس بهنام انگلیسی، در کتاب «رویکردی زبانشناختی به شعر انگلیسی»^۲ در بحث ابزارهای آفرینش شعر، به طبقه‌بندی انواع مختلف هنجارگریزی پرداخته و آن را در هشت گونه‌ی «آوایی»، «زمانی»، «سبکی»، «گوشی»، «معنایی»، «نحوی»، «نوشتاری» و «واژگانی» مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. به اعتقاد "لیچ"، در «هنجارگریزی آوایی»، شاعر از اصول آوایی زبان هنجار، گریز میزند و صورتی به‌کار میبرد که پیش از این در زبان، متداول نبوده است. در «هنجارگریزی زمانی»، شاعر با انتقال ساختهای زبانی کهنه در بافت زبانی امروز، به برجستگی زبان شعر خود نظر دارد. در «هنجارگریزی سبکی»، جمله یا جملاتی از دو یا چند حوزه‌ی زبانی در کنار هم قرار می‌گیرند و تلفیق تازه‌ای از زبان ارائه میدهند. در «هنجارگریزی گوش‌ی»، شاعر با گزینش ساخت-ها یا واژگان مختلف از گویش یا گویش‌هایی که با زبان هنجار متفاوت است، به شعر خویش برجستگی میدهد. در «هنجارگریزی معنایی»، شاعر با عدول از قواعد معنایی حاکم بر زبان هنجار، از دو روش هم‌نشینی (= برحسب ترکیب واژگان) و جانشینی (= بر حسب انتخاب واژگان) بهره می‌گیرد. در «هنجارگریزی نحوی»، شاعر با برهم زدن نظم ارکان موجود در جمله یا کاربرد اجزایی از جمله؛ به‌گونه‌ای غیر از کاربرد متعارف و مرسوم آن در زبان هنجار، ساخت-های عادی نحو زبان را مورد دست‌اندازی قرار میدهد. در «هنجارگریزی نوشتاری»، شاعر شیوه‌ای نوین را در نوشتن واژگان به‌کار میبرد که تغییری در تلفظشان به‌وجود نمی‌آورد، بلکه مفهومی ثانوی بر مفهوم اصلی آنها

1- G.N. Leech

2- Alinguistic Guide to English Poetry

میافزاید. در «هنجار‌گریزی واژگانی»، شاعر با استفاده از ظرفیتهای زبانی و توانایی و استعدادی که در خود سراغ دارد، واژگانی ابداع میکند که تا آن زمان کاربرد نداشته است.

به اعتقاد «لیچ»، حوزه‌ی معنا به‌عنوان انعطاف‌پذیرترین سطح زبانی، بیش از دیگر سطوح، دستخوش تغییر و تحول میگردد. وی معتقد است، هنجار‌گریزی شاعرانه، بیشتر در محور معنا و به یاری عناصر مختلفی همچون تشبیه، مجاز، استعاره، پارادوکس، حسّامیزی، نماد و... رخ میدهد.

«لیچ»، از لابه‌لای مطالعه و بررسی در گونه‌های مختلف هنجار‌گریزی، به‌خوبی به این نکته دست یافته که هنجار‌گریزی معنایی از آن جهت که میدان وسیعی است برای بروز تواناییهای شاعر، کارآمدترین ابزار آفرینش شعر به‌شمار میرود. با این حال، وی معتقد است که هنجار‌گریزی معنایی نباید موجب اختلال در «اصل رسانگی» گردد، بلکه باید «نقش‌مند»، «جهتمند» و «غایت‌مند» باشد.

با تکیه بر دیدگاه‌های «لیچ»، بررسی تطبیقی شعر معاصر ایران و عراق نشان میدهد که شاعران این دو سرزمین، با عدول آگاهانه از قواعد «آوایی»، «زمانی»، «سبکی»، «گویی»، «معنایی»، «نحوی»، «نوشته‌اری» و «واژگانی»، به برجستگیهای زبانی در دو حوزه‌ی «برونه»^۳ و «درونه»^۴ گرایش داشته‌اند. به بیان دیگر، ویژگیهای فراهنجاری که بر سطح فیزیکی، ساختی و معنایی سرودهای آنان رخ داده، با کنارنهادن اصول قراردادی زبان، پیشفرضهای متعارف مخاطبان را بر هم زده است.

ذکر این نکته ضروری مینماید، از آنجا که هنجار‌گریزی معنایی از خلاقیت ذهنی شاعران میتراود و به اعتقاد «لیچ» کارآمدترین ابزار در آفرینش شعر به‌شمار می‌آید، بخش اصلی این رساله به نقد و بررسی تطبیقی این شیوه در شعر شاعران معاصر ایران و عراق اختصاص یافته است. در این زمینه باید اذعان کرد که، اگرچه تخطی از اصول معنایی زبان هنجار در سرودهای شاعران این دو سرزمین، بیشتر به تقویت جنبهی زیباشناختی منجر گشته و غالباً نمودی مخاطپسند یافته، اما گاه به آن جهت که از حدود کلی زبان تجاوز کرده و اصول مسلّم معنایی را دچار خدشه نموده، بر آن نقدهایی وارد است.

از آنجا که در مکتب ادبیات تطبیقی آمریکایی به بررسی روابط ادبی ملل مختلف بر مبنای اصل تأثیر‌گذاری و تأثیر‌پذیری توجهی نمیگردد و در مقایسه‌ی ادبیات آنها به اصل تشابه اصالت داده میشود، پژوهش حاضر، نگرشی است زبانشناختی به شعر معاصر ایران و عراق که در آغاز به شکل خلاصه، گونه‌های مختلف هنجار‌گریزی شاعران این دو سرزمین را بر مبنای الگوی «لیچ» مورد بررسی قرار میدهد و در ادامه با تمرکز بر

۳- «برونه»، عناصر مربوط به صورت‌های زبانی است.

۴- «درونه»، عناصر مربوط به محتوای زبان است.

هنجار‌گزینی معنایی، به نقد تطبیقی شیوه‌هایی می‌پردازد که معانی متداول را از چرخه‌ی کاربردهای عادی و روزمره خارج نموده است.

ذکر این نکته لازم است که با توجه به گستره‌ی وسیع شعر معاصر ایران و عراق و شمار فراوان شاعران این دو سرزمین، پژوهش حاضر در بخش هنجار‌گزینی معنایی، تنها به تحلیل کیفی سروده‌های برخی از شاعران برجسته و سرآمد نیمه‌ی دوم قرن بیستم در دو کشور می‌پردازد که عبارتند از: «مهدی اخوان‌ثالث، سهراب سپهری و قیصر امینپور» در مقایسه با «بلند الحیدری، عبدالوهاب البیاتی و سعدی یوسف».

۲-۱- پیشینه‌ی موضوع

به‌طور کلی، پژوهشهایی که موضوع هنجار‌گزینی را به‌عنوان یکی از مباحث نقدی مورد بررسی قرار داده‌اند، با در نظر گرفتن ارتباطی که به موضوع این رساله پیدا می‌کنند، به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱- پژوهشهایی که در حوزه‌ی ادبیات فارسی نگاشته شده است.

۲- پژوهشهایی که در حوزه‌ی ادبیات عربی به انجام رسیده است.

۳- پژوهشهایی که در خارج از دو حوزه‌ی ادبیات فارسی و عربی صورت گرفته است.

در حقیقت، سرآغاز طرح مباحث مربوط به هنجار‌گزینی را باید در دو مقاله‌ی معروف صورت‌گرایان جستجو کرد:

۱- مقاله‌ی از "ویکتور شک洛夫سکی"^۵ تحت عنوان «هنر به مثابه‌ی تکنیک». وی در این مقاله، نظریه‌ی «آشنایی-

زدایی»^۶ خود را - که اساس فلسفه‌ی زیباییشناسی صورت‌گرایان^۸ است و میتوان آن را صورت اولی‌هی نظریه‌ی هنجار‌گزینی به حساب آورد- مطرح کرد.

۲- مقاله‌ی از "یان موکاروفسکی"^۹ با عنوان «زبان معیار و زبان شعر». وی نیز در این مقاله، نظریه‌ی «برجسته-سازی»^{۱۱} را - که همواره با مباحث مربوط به هنجار‌گزینی همراه بوده- معرفی نمود.

۵- "ویکتور شک洛夫سکی" (Victor Shklovsky) از منتقدان روسی و از چهره‌های شاخص مکتب فرمالیسم است. نظریه‌ی شک洛夫سکی، به «آشنایی‌زدایی» معروف است.

2- Art Technique.

3- Defamiliarization.

4- Formalists.

۹- نظریه‌ی یان موکاروفسکی (J. Mukarovsky) نظریه‌پرداز چک، به «برجسته‌سازی» شهرت دارد.

6- Standard Language and Poetic Language.

7- Foregrounding

علاوه بر این دو مقاله آنگونه که اشاره کردیم، «جفری لیچ» در کتاب «رویکردی زبانشناختی به شعر انگلیسی»، به طبقه‌بندی انواع هنجارگریزی پرداخته و آن را در هشت گونگی «آوایی»، «زمانی»، «سبکی»، «گویی»، «معنایی»، «نحوی»، «نوشتاری» و «واژگانی» مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. در ایران نیز پژوهش‌های بسیاری درباره‌ی موضوع هنجارگریزی به انجام رسیده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- ۱- کورش صفوی در کتاب دو جلدی «از زبانشناسی به ادبیات» درباره‌ی هنجارگریزی و گونه‌های آن به شکل اشاره‌وار سخن رانده و با الگوپذیری از نظریه‌ی «لیچ»، شواهدی اندک از شعر معاصر ایران را چاشنی بحث خود نموده است.
- ۲- محمدرضا شفیعی‌کدکنی در بخشی از کتاب «موسیقی شعر» به شکل خلاصه در باب هنجارگریزی بحث نموده و با مهم قلمداد کردن این بحث، از آن به‌عنوان «رستاخیز واژگان» یاد میکند.
- ۳- محمود فتوحی در بخش‌هایی از کتاب «سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روشها» به شکل پراکنده درباره‌ی انواع هنجارگریزی سخن گفته است.
- ۴- مهیار علوی مقدم در بخش چهارم کتاب «نظریه‌های نقد ادبی معاصر» به تحلیل ساختار گرایانه‌ی نمونه‌هایی از اشعار کلاسیک و معاصر پرداخته و مواردی از انواع هنجارگریزی را در هر یک از آنها مشخص نموده است.
- ۵- فروغ جلیلی در کتاب «آیینهای بی‌طرح: آشنایزدایی در شعر شاعران امروز» با اشاره به کلیاتی در باب آشنایزدایی، به ذکر مواردی از هنجارگریزیه‌های شاعران معاصر فارسی پرداخته است.
- ۶- کاووس حسنی در کتاب «گونه‌های نوآوری در شعر معاصر ایران» در ضمن تحلیل زبان، شکل، تصویر و محتوای شعر معاصر فارسی به برخی از انواع هنجارگریزیه‌های شاعرانه اشاره نموده است.
- ۷- مهدی زرقاتی در پایان فصل دوم کتاب «چشم‌انداز شعر معاصر: جریان‌شناسی شعر ایران در قرن بیستم»، بحث بسیار مختصری درباره‌ی انحراف از نرّم در زبان شاعرانه دارد.
- ۸- مصطفی علیپور در کتاب «ساختار زبان شعر امروز»، مطالب ارزنده‌ای در مورد برخی از قاعده‌های و قاعده‌افزایی‌های شاعرانه نگاشته است.
- ۹- کلیاتی که به‌شکل پراکنده در کتاب «ساختار و تأویل متن» بابک احمدی آمده، با موضوعاتی که درباره‌ی انواع هنجارگریزی مطرح می‌شود، ارتباط پیدا میکند.
- ۱۰- مهدی محبتی در کتاب «بدیع نو: هنر ساخت و آرایش سخن» در بحثی کوتاه، به بررسی نمونه‌هایی از انواع هنجارگریزی پرداخته است.

- ۱۱ پروین سلاجقه در فصل پانزدهم کتاب «از این باغ شرقی: نظریه‌های نقد شعر کودک و نوجوان» به بررسی گونه‌هایی از هنجار‌گزینی‌های شاعرانه در شعر کودک و نوجوان می‌پردازد.
- ۱۲ -محمد رضا سنگری در مقالهای با عنوان «هنجار‌گزینی و فراهنجاری در شعر» به ذکر نمونه‌هایی از این ترفند شاعرانه پرداخته است.
- ۱۳ -فرزان سجودی در مقالهای با عنوان «هنجار‌گزینی در شعر سهراب سپهری» به ذکر شواهد اندکی از انواع هنجار‌گزینی در شعر این شاعر اکتفا نموده است.
- ۱۴ -مسعود روحانی و محمد عنایتی در مقالهای مشترک با عنوان «بررسی هنجار‌گزینی در شعر محمدرضا شفیعی‌کدکنی»، به بررسی شیوه‌های کاربردی هنجار‌گزینی در شعر این شاعر پرداخته‌اند.
- ۱۵ -محمد رضا پهلوان‌نژاد و نسرین ظاهری در مقالهای مشترک با عنوان «بررسی هنجار‌گزینی در شعر شفیعی کدکنی بر مبنای الگوی لیچ»، گونه‌های هنجار‌گزینی را در شعر این شاعر با الگوپذیری از نظریه «لیچ» بررسی نموده‌اند.
- ۱۶ -فاطمه مدرسی و حسن احمدوند در مقالهای مشترک با عنوان «آشنایی‌دایی و هنجار‌گزینی در اشعار نیمایی اخوان‌ثالث» به نمونه‌هایی از گریزهای این شاعر از زبان هنجار اشاره نموده‌اند. افزون بر این، فاطمه مدرسی و امید یاسینی در مقالهای با عنوان «تحلیل تحوّل آرایه‌های زیبایشناختی در شعر معاصر» مطالب ارزنده‌ایی - که به بحث هنجار‌گزینی معنایی ربط می‌یابد - ارائه نموده‌اند.
- ۱۷ -راحله عبداللّه‌زاده در مقالهای با عنوان «هنجار‌گزینی زمانی در شعر مهدی اخوان‌ثالث»، جلوه‌های باستان‌گرایی را در شعر این شاعر تشریح نموده است. افزون بر این، وی در مقالهای با عنوان «فراهنجاری دستوری در شعر اخوان‌ثالث و شاملو» نمونه‌هایی از تخطّی این دو شاعر نسبت به اصول نحوی زبان معیار، را مورد بررسی قرار داده است.
- ۱۸ -محسن ذوالفقاری و فاطمه سلطانی در مقالهای مشترک با عنوان «نوآوری و شالوده‌شکنی در شعر قیصر امین‌پور»، به نقد و بررسی بخشی از سروده‌های این شاعر پرداخته‌اند.
- ۱۹ -اسحاق طغیانی و سمیه صادقیان در مقالهای مشترک با عنوان «هنجار‌گزینی در مجموعه‌ی شعر از این اوستا» به ارزیابی بسامد انواع هنجار‌گزینی در این بخش از اشعار اخوان‌ثالث پرداخته‌اند.
- ۲۰ -تقی پورنامداریان و محمد خسرویشکیب در مقالهای مشترک با عنوان «دگردیسی نمادها در شعر معاصر»، تحوّل معنایی سمبولها را - که در محور هنجار‌گزینی معنایی قرار می‌گیرند - مورد نقد و بررسی قرار داده‌اند.

- ۲۱- فروغ صهبا در مقالهای با عنوان «کهنگرایی و ازگانی در شعر اخوانثالث»، به بررسی باستانگرایی این شاعر در حوزه‌ی واژه‌ها پرداخته است.
- ۲۲- ناصر ملکی و مریم نویدی در مقالهای مشترک با عنوان «آشنایزدایی در شعر جان کیتس و سهراب سپهری» به مقایسه‌ی شگردهای برجسته‌سازی در سرودهای این دو شاعر پرداخته‌اند.
- ۲۳- مسعود روحانی و محمد قیاضی در مقالهای مشترک با عنوان «سهراب سپهری: اندیشه‌های عادتستیز، شعری هنجارگریز» به بررسی سه دفتر از شعر این شاعر؛ یعنی «صدای پای آب»، «مسافر» و «حجم سبز» از منظر هنجارگریزی پرداخته‌اند.
- افزون بر این پژوهشها، تحقیقاتی نیز در حوزه‌ی ادبیات عرب درباره‌ی هنجارگریزی صورت پذیرفته که برخی از آنها به زبان فارسی و برخی به زبان عربی نگاشته شده‌اند:
- ۱- احمد محمد ویس در دو کتاب ارزشمند خود؛ یعنی «الانزیاح من منظور الدّراسات الأسلوبية» و «الانزیاح فی التراث النقدي والبلاغي» شیوه‌های هنجارگریزی را از نگاه ناقدانه‌ی خود مورد بررسی قرار داده است.
- ۲- رشید الدده در کتاب «الانزیاح فی الخطاب النقدي والبلاغي عند العرب» کاربردهای بلاغی هنجارگریزی را از دیدگاه نقدی ارزیابی نموده است.
- ۳- قتیبه الحباشنه و مثنی العسافه در اثر مشترک خود با عنوان «الانزیاح فی لغة الشعر» در باب کیفیت کاربردهای هنجارگریزی در زبان شعر، به تفصیل بحث نموده‌اند.
- ۴- التجانی بولعوالی در پژوهشی مفصّل با عنوان «الشعر العربي بین سلطة المعیار ولذة الانزیاح»، نوسان شعر عربی بین زبان معیار و زبان هنجارگریز را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد.
- ۵- علی سلیمی و رضا کیانی در مقالهای مشترک تحت عنوان «معناآفرینی در شعر با استفاده از هنجارگریزی - های زبانی» به بررسی شیوه‌های برجسته‌سازی در زبان شعر عزالدین المناصره، شاعر فلسطینی پرداخته‌اند. افزون بر این، دو نگارنده در مقالهی مشترک دیگری با عنوان «الانزیاح و دلالاته الخیالیة فی شعر مهدي أخوان ثالث و سعدي يوسف: دراسة مقارنة فی الصّور الشعریة المحولة لدي الشعراء»، به بررسی تطبیقی هنجارگریزی معنایی این دو شاعر در حوزه‌ی آمیزش حواسپنجگانه پرداخته‌اند.
- ۶- علی اکبر محسنی و رضا کیانی در مقالهای مشترک با عنوان «الانزیاح الکتابي فی الشعر العربي المعاصر» به نقد و بررسی شیوه‌های عدولپذیری شعر معاصر عرب از نگاه‌آشنایزدایی و مصراعها پرداخته‌اند.
- ۷- محمد هادی مرادی و مجید قاسمی در پژوهشی مشترک با عنوان «الرد علی منظري إنزیاح یة الأسلوب: رؤیة نقدیة» با دیدگاهی نقدی، به بررسی شیوه‌های هنجارگریزی در بخشی از اشعار کلاسیک و نو عربی پرداخته‌اند.

- ۸- حمیدرضا مشایخی و سیده زینب خدادادی در مقالهای مشترک با عنوان «بررسی هنجارگریزی در بخشی از اشعار نزار قبانی» با ذکر شواهد مختصری از سرودهای این شاعر، برجستگیهای زبانی وی را نشان داده‌اند.
- ۹- علی نجفی ایوکی و طاهره تازهمرد در مقالهای مشترک با عنوان «هنجارگریزی در شعر صلاح عبدالصبور» به بررسی جنبههایی از کاربرد زیبایشناختی این شیوه در شعر این شاعر پرداخته‌اند.
- ۱۰- ابراهیم اناری بزچلوبی و دیگر همکارانش در مقالهای مشترک با عنوان «هنجارگریزی معنایی قرآن در شعر محمد عیفی مطر»، بهره‌برداری شاعر از زیباییهای بلاغی قرآن را در قالب محورهای جانشینی و همنشینی مورد ارزیابی قرار داده‌اند.

۳-۱. اهداف پژوهش

- ۱- این پژوهش میتواند به‌عنوان گامی مؤثر در جهت گسترش مطالعات هدفمند زبانشناختی در شعر معاصر ایران و عراق محسوب گردد.
- ۲- این پژوهش میتواند علاقه‌مندان به شعر معاصر ایران و عراق را در شناخت و تطبیق سبک شعری شاعران این دو سرزمین شاعرخیز، یاری رساند.
- ۳- الگوی معرفی شده در این پژوهش میتواند مبنای تحقیق و توصیف شیوه‌های هنجارگریزی معنایی در سرودهای شاعران دیگر سرزمینها قرار گیرد.
- ۴- تحلیل و تطبیق سرودهای شاعران معاصر ایران و عراق بر مبنای نظریه‌های جدید، ما را در درک عمیق‌تر لایه‌های پنهان و کشف‌شده‌ی شعری آنان یاری میرساند.

۴-۱. اهمیت، ارزش و کاربرد نتایج

- با تحلیل و تطبیق هنجارگریزیهای شاعران معاصر ایران و عراق در حوزه‌ی معنایی زبان، میتوان:
- ۱- به تمهیدات مشابهی که به تازگی زبان آنان منجر گشته، پی برد.
 - ۲- ارزش زیبایشناسیکِ عدول از قواعد معنایی را در شعر آنان واکاوی نمود.
 - ۳- جنبه‌های منفی گریز از اصول معنایی زبان را در شعر آنان مورد ارزیابی قرار داد.

۵-۱. فرضیه‌ها یا سؤالیهای تحقیق

- ۱- شاعران معاصر ایران و عراق، چگونه از معیارهای معنایی حاکم بر زبان هنجار عدول نموده‌اند؟
- ۲- جنبه‌های قوت و ضعف هنجارگریزی معنایی در شعر آنان چیست؟